

„*Mít svůj vlastní svět je zábavné a přináší to spoustu možností.*“ (Terry Pratchett)

Anglický spisovatel a novinář Sir Terry Pratchett, celým jménem Terence David John Pratchett, se narodil 28. dubna 1948 v Beaconsfieldu v hrabství Buckingham Davidovi a Eileen Pratchettovým. Je nositelem Řádu britského impéria za přínos literatuře, Carnegieho medaile za dětskou literaturu a držitelem čestných doktorátů na různých univerzitách. V lednu 2009 jej britská královna Alžběta II. jmenovala rytířem, díky čemuž je Pratchett oprávněn používat titul Sir.

Hlavním zdrojem jeho vědomostí se zpočátku stala Beaconsfieldská veřejná knihovna (nutno říci, že i škola mu trochu pomohla), kde od deseti let o sobotách pracoval. Po ukončení základního vzdělání se v roce 1959 přihlásil raději na technickou školu (High Wycombe Technical High School) než na gymnázium, protože měl pocit, že „*práce se dřevem bude zábavnější než latina*“. V této době ještě neměl představu o svém budoucím životě. Poté, co mu ve třinácti letech vyšla ve školním časopise krátká povídka *Kšeft v Hádesu* (o d'áblu, který přeorganizuje peklo na reklamní kancelář), začala se jeho budoucnost, co se týče povolání, vyjasňovat. Po prvním roce studií, kdy absolvoval přednášky o umění, historii a angličtině, se rozhodl zkusit žurnalistiku. Když mu nakladatelství Buck Free Press nabídlo místo, po dohodě s rodiči v roce 1965 školu opustil a začal pracovat jako novinář. Na studium ovšem nezanevřel a při práci navštěvoval kurzy angličtiny vypsané Národní radou pro podporu žurnalistů, které úspěšně zakončil získáním titulu.

Od roku 1970 žil Terry Pratchett se svou ženou Lynn (vzali se v roce 1968) v domku v Rowberrow v Sommersetu, kde se jim v roce 1976 narodila dcera Rhiana (rovněž novinářka a spisovatelka). Když Pratchett zjistil, že dům již není možné dále zvětšovat, rozhodl se roku 1993 přestěhovat do Wiltshire v jihozápadním Salisbury. Jeho koníčkem bylo pěstování masožravých rostlin (jak ale Pratchett uvedl, pro psaní na ně měl stále méně času, až prý přerostly a zaplnily celý skleník, takže se teď do něj bojí vstoupit).

Ve svém novinářském období byl Pratchett vyslán udělat interwiev s Peterem Bander von Durenem, jedním z ředitelů malého vydavatelství. V průběhu rozhovoru se Pratchett zmínil, že sám napsal knihu *Kobercové*, a zeptal se, jestli nemá zájem ji publikovat. Odpověď zněla ano. Kniha však vyšla po menších prodlevách až v roce 1971 a byla slavnostně představena v oddělení koberců obchodního domu Heal's v Londýně. Dětský fantasy román *Kobercové* je základem příběhů o Nomech, malých stvořeních, která žijí v kobercových uzlících. Kritikou byla kniha přijata příznivě a o Pratchettovi se začalo mluvit jako o nadějném spisovateli s úžasnou fantazií. Krátce po knize *Kobercové* následovaly dva zdařilé humorné sci-fi romány *Temná strana slunce* (1976), v němž se má

hlavní hrdina stát prezidentem společnosti, ale zároveň má být podle věštby zavražděn, a *Strata* (1981), čistokrevné sci-fi o planetární inženýrce Kin Aradové, parodující tvorbu autorů hard sci-fi.

V roce 1980 dostal Pratchett nabídku stát se tiskovým mluvčím společnosti Central Electricity Generating Board (CEGB) s odpovědností za tři jaderné elektrárny. Ještě během práce v této funkci mu byl uveřejněn román *Barva kouzel* (1983), první kniha ze série *Úžasná Zeměplocha*. Pratchettovým vydavatelem byla New English Library, která ale nedodávala jeho knihy na trh dost rychle, a tak využilo situace nakladatelství Corgi a *Barvu kouzel* na trh vyslalo samo. Již v tomto románu, jímž začíná zeměplošský cyklus, se projevuje Pratchettův autorský styl založený na velké fantazii, laskavém humoru a mnoha odkazech ke klasickým dílům světové kultury. V příběhu provází neobratný a poněkud zbabělý čaroděj Mrakoplaš prvního turistu Dvoukvítka po jednom z kontinentů Zeměplochy a s pomocí všezravého Zavazadla, které za svým majitelem běhá na stovkách malých nožiček, se ocitnou na konci světa.

Nejproslulejší částí Pratchettova díla se stala právě komická fantasy série *Úžasná Zeměplocha*, dosud neuzavřený cyklus desítek volně spojených knih. Jednotlivé díly tvoří složitou strukturu, již propojuje svět Zeměplochy – území ležící v jiné dimenzi a čase. Placatý svět je nesen na zádech čtyř slonů, kteří stojí na krunýři Velké želvy A'Tuin. Ta se pohybuje pomalu vesmírem a snad někdy zjistí, kam míří. Hlavní město Zeměplochy se jmenuje Ankh-Morpork a žije v něm milion lidí. Celých sto tisíc je jich slušných, takže v ulicích se pohybují převážně vrazi a lupiči, návštěva hospody se rovná téměř sebevraždě. Zeměplocha se vůbec hemží originálními postavkami – od zbabělých a neschopných mágů, svérázných čarodějnic, chodících truhel, faraónů, vlkodlaků, živých chrličů, kýchajících draků, trollů, nevrlých trpaslíků, démonů, našťvaných bohů a svalnatých hrdinů (často s poněkud malým mozgem), mimozemšťanů, knihovníků-orangutanů až po mluvící zvířata, stromy a kameny. Přitom ale autor nabízí vyprávění bez násilí a krveprolití, což je v žánru fantasy spíše výjimkou. Navíc se v jeho dílech tu a tam objeví narážka a zároveň parodie na klasické dílo: „*V prvních knížkách jsem celkem vědomě napodoboval kousky jiných spisovatelů – těch dobrých, protože to čtenáři postřehnou.*“ Byli mezi nimi i Tolkien, Shakespeare, Anne McCaffrey či Robert E. Howard, ale následně nezůstaly ušetřeny ani mýty, lidová rčení či pohádky.

Většinu jednotlivých příběhů Zeměplochy lze rozčlenit do čtyř okruhů podle ústředních postav: čaroděje Mrakoplaše, kapitána Karotky, tří čarodějnic (bábi Zlopočasné, stařenky Oggové, Magráty Česnekové) a Smrtě, který se, jako jediný, vyskytuje v každém opusu. Výjimečně se objevují i jiné hlavní postavy. To, co dělá Pratchettovy příběhy tak poutavými, jsou umně vykreslené charaktery postav, bystře odpozorované z reálného světa. Kromě toho jsou to postavy velmi uvědomělé, vědí, že jsou v příběhu a že mají určitou roli, kterou musí hrát. Je to vlastně zákon Zeměplochy – nemůže se odehrát nic, co by nenapsal Terry Pratchett. Autorův smysl pro situační humor, jiskrné dialogy, četné narážky na jiná díla či jevy z reálného světa a množství detailů dotvářejících tento svět způsobily, že

okruh čtenářů Zeměplochy podstatně překročil hranice čtenářstva ostatní fantasy literatury. Není divu, že Pratchett přidává stále nové díly žádaného cyklu (většina z této série byla přeložena do češtiny).

U českých čtenářů k popularitě Zeměplochy bezesporu přispívá i povedený překlad Jana Kantůrka, který navíc čtenářům pomáhá poznámkami pod čarou, aby jim neunikly odkazy k jiným dílům. Bez něj by Pratchett pro Čechy nebyl tím, kým je. Kdo jiný než Kantůrek by si dal při převodu Pratchettova jazyka tu práci a nechal přeložený text předříkávat svou bezzubou babičku, aby výsledný fonetický přepis záznamu dostal tu správnou žvatlavou podobu? K Zeměploše se Kantůrek dostal víceméně náhodou – před ním několik překladatelů odmítlo. Mezi překladateli Pratchettových knih má navíc unikátní postavení. Autor mu dovolil, aby si u velmi těžce přeložitelných slovních hříček a jazykových vtipů vymýšlel i vlastní hříčky a vtipy: „*Někdy je hodně těžké odhalit v anglickém textu skrytý vtip či hlubší smysl. Občas mi něco uteče, ale občas zas něco přidám. Terry mi povolil, abych využil každé situace, kde bude možnost udělat nový žertík.*“ V jednom z rozhovorů Terry Pratchett prohlásil, že dobrým překladem svého díla si je jist pouze v Holandsku a v Čechách. Jak ale prozradil Kantůrek, při jejich prvním setkání v Hamburku si to spisovatel ještě nemyslel: „*Představili mě jako překladatele jeho knih – tenkrát jsem přeložil snad tři nebo čtyři –, načež jsem požádal, aby se mnou mluvil prostřednictvím tlumočnicka. Zesinal. Pak viděl na veřejném čtení, že hodně lidí se směje u české i anglické verze ve stejnou dobu, což byl pro něj důkaz, že vtip zůstává zachován.*“

V roce 1986 byl vydán druhý zeměplošský román ***Lehké fantastično***. V té době již bylo jasné, že chce-li Pratchett maximálně využít svůj potenciál, bude muset změnit vydavatele, protože malé nakladatelství jako Corgi by takové množství těžko zvládlo. Nakladatelství Gollancz tedy zařadilo Pratchetta na svůj SF list, a protože nikdy předtím nepublikovalo fantasy, ale pouze tradiční sci-fi literaturu, ihned podepsali kontrakt na vydání tří Zeměploch. Díky tomu se mohli čtenáři v následujících letech těšit z románů ***Čaroprávnost*** (1987), ***Mort*** (1987) a ***Magický prazdroj*** (1988).

V září 1987, po dopsání ***Morta***, se Pratchett rozhodl přejít na volnou nohu a věnovat se psaní naplno. Sice se zpočátku obával, že bude trpět nedostatkem peněz, ale jak se ukázalo, jeho finance se ubíraly úplně opačným směrem. Kromě toho ho psaní bavilo mnohem víc než odpovídat na otázky novinářů o funkčnosti a nefunkčnosti jaderných reaktorů. Prohlásil, že psaní knih je největší legrace, jakou si může člověk užít sám a přitom může pracovat v teple a suchu a nemusí zvedat nic těžkého. Na svou funkci u CEGB rezignoval. Později vtipkoval o tom, že předvedl svůj smysl pro dokonalé načasování, protože změna zaměstnání následovala brzy po jaderné havárii v elektrárně Three Mile Island v Pensylvánii.

Od té doby prodeje Pratchettových knih neustále stoupaly a jeho další kontrakt s firmou Gollancz byl už na šest knih. Postupně se tak zeměplošská série rozrostla o romány ***Soudné sestry*** (1988), ***Pyramidy*** (1989), ***Strážte! Strážte!*** (1989), ***Faust Erik*** (1990), ***Pohyblivé obrázky*** (1990),

Sekáč (1991), *Čarodějky na cestách* (1991), *Malí bohové* (1992), *Dámy a pánové* (1992), *Muži ve zbrani* (1993), *Těžké melodično* (1994), *Zajímavé časy* (1994) a *Maškaráda* (1995).

Nezeměplošská humoristická kniha *Nefalšovaná kočka*, s podnázvem *Kampaň za Opravdové kočky* a ilustracemi od Gray Jolliefa, se na pultech knihkupectví objevila v roce 1989. O rok později vyšel román *Dobrá znamení* (1990), humorně pojatý příběh o zrození Antikrista, na němž Pratchett pracoval s Neilem Gaimanem.

V roce 1996 vydalo nakladatelství Gollancz zeměplošské romány *Nohy z jilu* a *Otec prasátek*. Ve stejném roce se na trhu objevilo i *Terry Pratchett portfolio* (1996) s ilustracemi charakteristických postaviček od Paula Kidbyho a počítačová hra *Discworld II: Missing Presumed*. Byly vydány i tři scénáře Stephena Briggse *Mort*, *Soudné sestry* a *Johnny a mrtví*.

Zeměplocha *Hrrr na ně!*, v níž Ankh-Morpork vstupuje do války s Klačem kvůli malému ostrůvku v Kruhovém moři, který má tendenci se stále vynořovat a potápět, takže Patricij a Městská stráž musí dát situaci do pořádku, byla vydána v roce 1997. Ve stejné době vyšel *Zeměplošský diář Neviditelné univerzity na rok 1998*. Romány *Soudné sestry* a *Těžké melodično* byly adaptovány pro televizní vysílání.

V roce 1998 byl Terry Pratchettovi udělen Řád britského království (Order of British Empire) za službu literatuře. Tohoto roku vyšel i *Poslední kontinent* (1998), kde se Mrakoplaš dostane na tajemný kontinent XXXX, a *Carpe jugulum* (1998), v němž se čarodějky z Lancre musí postavit další hrozbě ohrožující malé horské království Lancre – upíří rodině Strakupírů. Také byly publikovány divadelní adaptace Stephena Briggse *Strážte! Strážte!* a *Muži ve zbrani* a došlo k animovanému zpracování *Soudných sester* a *Těžkého melodična* (vydavatelství Corgi k nim dokonce vydalo ilustrovaný scénář). Rok 1999 přinesl pouze zeměplošský román *Pátý elefant*. O rok později vyšel jubilejní 25. zeměplošský román *Pravda* (2000).

V roce 2001 vydal Pratchett zeměplošské romány *Zloděj času* a *Poslední hrdina*, jenž je spíše delší povídkou než plnohodnotným románem. Menší rozsah však vynahrazují nádherné ilustrace od Paula Kidbyho. Ve stejném roce také vychází první zeměplošská knížka věnovaná dětem, *Úžasný Mauric a jeho vzdělání hlodavci* (2001), která má jednodušší děj rozdělený do jednotlivých kapitol. V psaní zeměplošských knih pro děti se rozhodl Pratchett pokračovat, a tak nakonec vznikla trilogie o mladé vesnické dívce Toničce Bolavé, která je díky své schopnosti myslet přímo předurčena stát se čarodějkou. Navíc má po ruce velmi užitečné pomocníky – klan Nac mac Fíglů a dokonce i bábi Zlopočasnou. O jejích dobrodružstvích se lze dočíst v knihách *Svobodnej národ* (2003), *Klobouk s oblohou* (2004) a v příběhu *Zimoděj* (2007).

Rok 2001 se však stal i zvěstovatelem špatných zpráv. Dlouholetý ilustrátor knížek Terryho Pratchetta, Josh Kirby, zemřel ve věku 72 let. Byl autorem obálek třiceti Pratchettových titulů. Jeho karikaturní kresby byly velmi specifické a daly se poznat na první pohled. Naštěstí pro fanoušky práci

na obálkách nahradil neméně zručný kreslíř Paul Kidby, který se již osvědčil při tvorbě obrázkového portfolia.

I v dalších letech prožívají Zeměplocha a její obyvatelé na stránkách Pratchettových románů svá fantastická dobrodružství. *Noční hlídka* (2002), jak název napovídá, se týká opět Noční hlídky, zejména její bouřlivé minulosti v dobách, kdy mladý Sam Elánus vstupuje do Hlídky jako svobodník. *Podivný regiment* (2003) paroduje starý příběh o dívce, která se převlečena za chlapce nechá naverbovat do armády, aby našla svého milého. V *Zaslané poště* (2004) se objevuje nový hrdina Vlahoš von Rosret, mladý a šikovný podvodník, jemuž dá Patricij za úkol obnovit ankh-morporský poštovní úřad. Zeměplošským románem z pravidelné řady je i kniha *Buch!* (2005). Hrdinou je opět velitel Elánus, který má tentokrát opravdu velké starosti. Blíží se výročí bitvy v Koumském údolí, kde proti sobě bojovali trollové a trpaslíci, a jelikož je Ankh-Morpork největším (a zřejmě i jediným) městem, kde žijí obě tyto rasy, má Hlídka plné ruce práce s tím, aby v ulicích nevypukla otevřená válka. Následují ještě zeměplošské romány *Nadělat prachy* (2007), *Nevídaní akademikové* (2009) a *Šňupec* (2011).

Pratchett je ale všestranný autor a dokáže ze své Zeměplochy vymáčknout více, než jen romány. K *Terry Pratchett portfoliu* a *Poslednímu hrdinovi* lze připojit ještě *Výtvarné umění Zeměplochy* (2004), ilustrované Paulem Kidbym. Seznam ilustrovaných publikací doplňuje i Joshem Kirbym výtvarně zpracovaný *Faust Erik* a kniha pro děti *Kam se poděla má kravička?* (2005), kterou veselými obrázky doprovodil Melvin Grant. Vyšly také čtyři mapy – *Ulice Ankh-Morporku* (1993) a *Mapa Zeměplochy* (1995) od Stephena Briggse, *Turistický průvodce po Lancre* (1998) a *Smrt'ova říše* (1999) od Paula Kidbyho. Do seznamu ještě patří *Kuchařka stařenky Oggové* (2000), plná jejích receptů a rad o společenském chování, a tři populárně naučné knihy *Věda na Zeměploše* (1999), *Věda na Zeměploše: Koule* (2002) a *Věda na Zeměploše: Darwinovy hodinky* (2005). V nich se matematik Ian Stewart a přírodovědec Jack Cohen, společně s humorem Terryho Pratchetta, snaží čtenáře Zeměplochy poučit o otázkách vědy. V neposlední řadě lze zmínit i *Průvodce Zeměplochou*, encyklopedický slovník Zeměplochy, který je dílem Stephena Briggse. Poprvé vyšel v roce 1994 a byl již několikrát rozšířen.

Co se týče nezeměplošských knih pro mladší čtenáře, je Terry Pratchett autorem sci-fi trilogie o Nomech: *Velká jízda* (1989), *Velký boj* (1990) a *Velký let* (1990) (ve druhém českém vydání, s překladem Jana Kantůrka, se části trilogie jmenují *Na cestu*, *Na nepřítel*, *Na shledanou*). Vydání první knihy z vyprávění o Nomech bylo mezníkem Pratchettovy tvorby. Poprvé se totiž stalo, že knížka pro děti byla nejprodávanějším bestsellerem pro dospělé čtenáře SF&F. V této trilogii vytvořil autor podivný svět malinkatých stvoření – Nomů –, kteří se k nám dostali odněkud z vesmíru a usídlili se pod podlahami různých oddělení jednoho velikého obchodního domu. V roce 1992 vyšla upravená verze knihy *Kobercové*, k níž Pratchett přidal noticku: „*Tato kniha má dva autory a oba jsou jedna*

a táž osoba.“ Do jeho nezeměplošské tvorby pro děti spadá i třídílná komediální série fantastických příběhů Johnnyho Maxwella, kterou napsal se svou ženou Lynn: *Jen ty můžeš zachránit lidstvo* (1992), *Johnny a mrtví* (1993) a *Johnny a bomba* (1996). Chlapec Johnny Maxwell a jeho přátelé se setkávají s podivnými situacemi, například s mrtvými mimozemšťany, a dějí se jim i jiné podivné věci.

Terry Pratchett také napsal několik krátkých povídek, z nichž čtyři mají zeměplošské téma. Ta nejstarší se jmenuje *Moře a malé rybky* a objevila se ve sbírce povídek nazvané Legends, kterou sestavil Robert Silveberg. Pratchett zjistil, že práce na pořádné knize jej zaměstnává natolik, že když je připraven k práci na novém románu (což je téměř neustále), je pro něj velmi těžké se zastavit a změnit náhle téma a napsat něco krátkého z jiného soudku, takže povídek je velmi málo. Mezi zeměplošské povídky patří i *Smrt a co přijde pak*, jež byla v roce 2002 napsána pro online rébusovou hru TimeHunt. Všechny Pratchettovy povídky, až na poslední jmenovanou, byly vydány v povídkové sbírce *Divadlo krutosti* (2004), která je světovým unikátem, protože vyšla (s autorovým svolením) pouze v češtině.

Terry Pratchett se začal prosazovat i ve filmovém průmyslu. Po úspěchu animovaných filmů *Soudné sestry* a *Těžké melodično* následoval první hraný zeměplošský film *Otec prasátek*, který měl premiéru v prosinci 2006. Film si získal u fanoušků Zeměplochy mnoho obdivovatelů, neboť se držel předlohy. Ve filmu si dokonce jednu malou roli (Hračkář) zahrál samotný Pratchett. V roce 2008 byla uvedena televizní adaptace *Barva kouzel* a o dva roky později *Zaslaná pošta*.

Na konci roku 2007 sdělil Terry Pratchett svým fanouškům, že trpí vzácnou formou Alzheimerovy choroby. Vzápětí však dodal, že se na něm nemoc zatím příliš neprojevuje: „*Choroba nepostupuje tak rychle, ještě pár knih se ode mne dočkáte.*“ Tato nemoc postupně vede ke smrti a v současné době existují pouze léky, které ji dokáží zpomalit, nikoli zastavit či vyléčit. V roce 2008 vystoupil Pratchett na konferenci britské nadace zabývající se touto nemocí, aby ji podpořil. Na výzkum Alzheimerovy choroby následně daroval milion dolarů. Pratchettovi fanoušci uspořádali sbírku se stejným účelem.

V roce 2009 Pratchett oznámil, že hodlá podstoupit eutanázii předtím, než nemoc doroste do kritického stadia. Na podporu asistované sebevraždy se vyslovil poté, co dva průzkumy ukázaly, že většina Britů je pro uzákonění asistované sebevraždy u smrtelných chorob. V textu prohlášení, které Sir Pratchett připravil pro Královskou lékařskou kolej, mimo jiné stojí: „*Samozřejmě neočekávám, že každý lékař bude připraven pomáhat někomu se smrtí. Musí to být jeho volba. Ale předpokládám, že ti, co jsou starší, tomuto přání mohou rozumět. Dává mi smysl, že se stovky let obracíme na lékaře, aby nám pomohli žít delší a bohatší život, tak je můžeme žádat o pomoc při umírání v míru mezi blízkými bez toho, abychom příliš dlouho seděli v čekárně na Boha... Kdybych věděl, že budu moci zemřít, kdy budu chtít, tak každý den života by měl cenu milionu liber. Kdybych věděl, že bych mohl zemřít, budu žít. Můj život, moje smrt, moje volba.*“ V únoru 2010 byl vybrán, aby na toto téma promluvil na

přednášce Richarda Dimblebyho (od roku 1972 zvolená významná osobnost hovoří na aktuální téma). Pratchett svou řeč pod názvem *Shaking Hands With Death* (Potřást si rukou se smrtí / Smrtěm) napsal, vzhledem ke svému zdravotnímu stavu ji ale nemohl přednést osobně. Místo něj ji proto přečetl jeho přítel, herec Tony Robinson.

Přestože Pratchett kvůli vážné nemoci zažívá i horší období, dál se aktivně věnuje psaní knih. „Svět není dokonalý, ale pořád se ještě otáčí,“ lze říci jeho vlastními slovy. S ohledem na svůj stav tvoří buď diktováním textu svému asistentovi Robu Wilkinsovi, nebo využívá software pro rozeznávání hlasu a jeho převádění do psané formy. V roce 2012 vychází v Británii jeho první sbírka povídek *A Blink of the Screen* a román pro děti *Dodger*, jehož příběh je zasazen do prostředí viktoriánského Londýna. Se Stephenem Baxtem také pracuje na sci-fi románu *The Long Earth*.

Terry Pratchett patří mezi nejpopulárnější současné autory humoristických fantasy románů. Svou tvorbou oslovuje všechny věkové kategorie, část jeho díla je zaměřena přímo na dětské čtenáře. Jeho autorská plodnost je příčinou toho, že je jedním ze spisovatelů, u kterých se počet napsaných knih už dávno přestal počítat. Předtím než se začaly vydávat knihy autorky J. K. Rowlingové o Harrym Potterovi, patřil Pratchett v Británii k nejúspěšnějším a nejprodávanějším autorům bez rozlišení žánru (podle britských knihkupců ale stále ještě vede v žebříčku nejkradenějších knih).

(Zpracovala: Jana Bednářová)